

REFLECȚIE IDENTITAR-LITURGICĂ ASUPRA CONSTRUCȚIEI CORTULUI ÎNTÂLNIRII. CRITICĂ TEXTUALĂ A CAPITOLELOR 25-40 DIN EXOD III

Iulian Antoniu SUCIU*

ABSTRACT. *Liturgical-Identitary Reflection Regarding the Building of the Tent of Meeting. Textual Criticism of Exodus 25-40.* The pursuit of God's presence stands as a paramount objective in the observance of sacred rituals. The Tent of Meeting, meticulously crafted at the behest of divine command, serves as the locus where the Almighty dwells amidst His people. The conclusion of the Book of Exodus lays the foundational stones of divine worship and liturgical tradition. Chapters 35-40 of Exodus offer a vivid portrayal of the construction of the sanctuary, ordained by YHWH to signify His abiding presence amidst the children of Israel. Even a superficial perusal of these concluding chapters reveals notable disparities between the Masoretic Text and the Septuagint. Thus, what becomes of the assertion, "they did everything just as the Lord had commanded"? The allure of Holy Scripture lies precisely in its myriad versions and translations, which have flourished across diverse historical and cultural landscapes. However, the existence of one rendition does not preclude another. The Hebrew original does not nullify the Septuagint, for instance, in the pursuit of a standardized, singular version. The pristine manuscript is now a relic of antiquity. Instead, we are bestowed with copies, translations, interpretations, and textual divergences. This inquiry aims to scrutinize these various sources, discerning and dissecting their similarities and disparities. We cannot focus solely on one textual variant and disregard all others in order to formulate our overarching conclusions regarding the sacred text.

* Licențiat în teologie al Facultății de Teologie Greco-catolică, Dep. Oradea, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca și absolvent al masteratului *Fundamente creștine ale identității europene* în cadrul aceleiași instituții. E-mail: antoniou.suciu@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-0781-340X>.

Keywords: Exodus, Textual criticism, Septuagint, Masoretic Text, Tent of Meeting, Sanctuary, Tabernacle, Curtain

Cuvinte cheie: Exod, Critica textuală, Septuaginta, Text Masoretic, Cortul Întâlnirii, Sanctuar, Tabernacol, Văl

Rolul textului din Exod 40,34-38 ca dublă concluzie

Pasajul din Ex.40,34-38 ocupă un loc important în narațiunea capitolelor 19-40 și, în oarecare măsură, chiar în întreaga carte a Exodului. Poziționarea sa ca o dublă concluzie, atât a micro, cât și a macro contextului, o face să aibă un rol central în înțelegerea textului la nivel narativ și la nivel teologic. În acest capitol ne vom întreba care ar putea fi, așadar, implicațiile teologice ale teofaniei narate în textul analizat.

În acest scop, ne vom folosi de o analiză a caracteristicilor literare ale textului luat în dezbateră, pentru a facilita studiul și pentru a îmbrățișa sensul narațiunii din punct de vedere formal.

A avea o idee clară a structurii textului și a componentelor lui principale ne va permite să căutăm existența unei relații între episoadele teofanice conținute în secțiunea capitolelor 19-40 și să căutăm firul roșu care conduce narațiunea în diferitele ei etape. La acest punct vom fi îndreptățiți să ne întrebăm dacă aceste texte sunt doar povestiri suprapuse sau există o desfășurare progresivă a narațiunii.

În final, studiul asupra textului și al relațiilor cu celelalte evenimente teofanice ne va permite să înțelegem dacă versetele 34-38 ale capitolului 40 din Exod constituie climaxul concluziv al narațiunii și care sunt elementele principale pentru o teologie a sanctuarului.

1. Caracteristicile formale ale textului

Analiza dispunerii formale a textului cum ar fi structura, chestiunile legate de critica textuală și compoziția gramaticală și sintactică ne vor ajuta să avem o înțelegere mai clară asupra textului și a rolului său în interiorul micro și macro contextului, în calitatea de concluzie a întregii opere.

1.1. Structura

Secțiunea din Ex.40,34-38 face parte din secvența Ex.40,1-38 al cărui început conține formula discursului lui YHWH și indicația temporală din vv.1-2 care constituie ultima secvență a întregii cărți. Așadar versetele de care noi ne vom ocupa au această dublă funcțiune, concluzionând fie secțiunea, cât și întreaga operă. În același timp textul din vv.34-38 poate fi subdivizat în două ulterioare secțiuni:

I. Gloria Domnului locuiește în sanctuar (vv.34-35)

II. Norul și focul ghidează poporul (vv.36-38)

Prima secțiune conține relatarea ultimei mari teofanii din cartea Exodului. Întâlnim simbolul norului ca manifestare a actorului principal YHWH reprezentând „gloria Domnului”. Această glorie umple sanctuarul adică se stabilește, locuiește în mod stabil acolo.

În a doua secțiune avem „norul” ca ghid diurn al poporului lui Israel pe durata întregii călătorii din deșert și „focul” ca prezență nocturnă.

Această structură ne vorbește și despre timpul narat al întâmplării. Găsim în versetul 2 o indicație temporală care contextualizează toată secțiunea. Ziua în care a fost ridicat sanctuarul și ziua în care YHWH stabilește celebrarea Paștelui (cf. Num.9,1-3.15) este și ziua în care gloria Domnului a umplut sanctuarul (vv.34-35). Timpul narat se extinde în vv.36-38, pe durata traversării deșertului „în toate călătoriile lor” כָּל מַסְעֵיהֶם *b^ekol-mas'êhem*. Așadar, avem un arc de timp narat de 40 de ani.

1.2. Critica textuală

Pasajul din Ex.40,34-38 nu se găsește în manuscrisele de la Marea Moartă și nu prezintă diferențe importante față de textul Pentateuhului Samaritan, cu excepția câteva *matres lectionis*, motiv pentru care ne vom limita la prezentarea diferențelor cu textul paralel din LXX.

Am utilizat ca surse textuale pentru textul ebraic *Biblia Hebraica Stuttgartensia* - *Leningrad Codex*, iar pentru textul grecesc *Septuaginta* ediția Alfred Rahlfs. Pentru traduceri în limba română am utilizat *Biblia după textul ebraic. Exodul. Leviticul*, ediție îngrijită de Francisca Băltăceanu și Monica Broșteanu, publicată în 2019 și volumul *Septuaginta: Geneza. Exodul. Leviticul. Numerii. Deuteronomul.*, colecție coordonată de **Cristian Bădiliță, Francisca Băltăceanu, Monica Broșteanu și Dan Slusanschi în colaborare cu pr. Ioan-Florin Florescu și** apărută în 2004.

TM Ex.40		LXX Ex.40
Atunci norul a acoperit Cortul Întâlnirii și slava Domnului a umplut Lăcașul.	34	Atunci norul a acoperit cortul mărturiei și cortul s-a umplut de slava Domnului.
Iar Moise nu putea să intre în Cortul Întâlnirii, pentru că norul stătea deasupra lui, iar slava Domnului umplea Lăcașul.	35	Moise n-a putut să intre în cortul mărturiei, fiindcă norul își întindea umbra peste el, și cortul era plin de slava lui Dumnezeu.
Când se ridica norul de deasupra Lăcașului, se porneau fiii lui Israel, în toate umblările lor.	36	Atunci când norul se ridica deasupra cortului, fiii lui Israel se porneau la drum, cu toate ale lor.
Dar dacă nu se ridica norul, nu se porneau nici ei, până în ziua când se ridica.	37	Iar dacă norul nu se ridica, ei rămăneau pe loc, până în ziua în care se ridica.
Pentru că norul Domnului era peste Lăcaș, ziua, și foc era noaptea în el, sub ochii întregii case a lui Israel, în toate umblările lor.	38	Căci un nor era deasupra cortului în timpul zilei și un foc era deasupra lui noaptea, înaintea întregului Israel, pe tot timpul călătoriei lor.

TM Ex.40		LXX Ex.40
ויכס הענן את־אהל מועד וכבוד יהוה מלא את־המשכן	34	Καὶ ἐκάλυψεν ἡ νεφέλη τὴν σκηνὴν τοῦ μαρτυρίου καὶ δόξης κυρίου ἐπλήσθη ἡ σκηνή
ולא־יכל משה לבוא אל־אהל מועד כי־שכן עליו הענן וכבוד יהוה מלא את־המשכן	35	καὶ οὐκ ἠδυνάσθη Μωσῆς εἰσελθεῖν εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ μαρτυρίου, ὅτι ἐπεσκίαζεν ἐπ' αὐτὴν ἡ νεφέλη καὶ δόξης κυρίου ἐπλήσθη ἡ σκηνή
ובהעלות הענן מעל המשכן יסעו בני ישראל בכל מסעיהם	36	ἡνίκα δ' ἂν ἀνέβη ἡ νεφέλη ἀπὸ τῆς σκηνῆς, ἀνεζεύγυσαν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ σὺν τῇ ἀπαρτία αὐτῶν
ואם־לא יעלה הענן ולא יסעו עד־יום העלתו	37	εἰ δὲ μὴ ἀνέβη ἡ νεφέλη οὐκ ἀνεζεύγυσαν ἕως τῆς ἡμέρας ἧς ἀνέβη ἡ νεφέλη
כי ענן יהוה על־המשכן יומם ואש תהיה לילה בו לעיני כל־בית־ישראל בכל־מסעיהם	38	νεφέλη γὰρ ἦν ἐπὶ τῆς σκηνῆς ἡμέρας καὶ πῦρ ἦν ἐπ' αὐτῆς νυκτὸς ἐναντίον παντὸς Ἰσραὴλ ἐν πάσαις ταῖς ἀναζυγαῖς αὐτῶν

Text evidențiat = forme diferite ale aceluiași cuvinte; **text Aldin (boldat)** = termeni diferiți; text subliniat = text care lipsește în cealaltă versiune.

Se poate observa în vv. 34 și 35 utilizarea formei pasive a lui πίμπλημι ca fiind corespondent al ebraicului מלא *mālē'*, ceea ce denotă un proces intelectual și spiritual.

Deci, se poate spune că textul grecesc interpretează „umplerea” nu doar în sens fizic, fenomenologic, dar, mai ales, pune în relief sensul experimental al traversării deșertului de către poporul evreu. În versetul 35, שָׁכַן *šākan* „a sta, a locui” este redat cu verbul ἐπεσκίαζεν „a face umbră sau a acoperi”.

În versetul 36, indicația din textul masoretic בכל מסעיהם „în toate călătoriile lor” vine înlocuită în grecește cu precizarea că fiii lui Israel porneau la drum σὺν τῆ ἀπαρτίᾳ αὐτῶν „cu toate ale lor”.

După cum bine putem vedea nu sunt probleme mari de critică textuală. Diferențele descoperite dau totuși unele nuanțe care ne vor ajuta să aprofundăm sensul narațiunii, aspect pe care îl vom relua mai târziu.

1.3. Analiza gramaticală și sintactică

Din punct de vedere gramatical putem nota încă din versetele 34 și 35 utilizarea intercalată a imperfectului și a perfectului, un uz anormal în narațiune. În versetul 34, verbele ויכס *waykas* și מלא *mālā*, respectiv imperfect și perfect au fiecare un subiect diferit, deci utilizarea unui perfect după imperfect cu un subiect diferit este o anomalie.

În cazul verbului ויכס *waykas* este vorba de o formă de wayiktol care are ca subiect הענן *hē'-nan* și care exprimă aspectul repetat și de durată al acțiunii¹, și care nu constituie o secvență narativă formală precum în cazul lui יסעו din versetul 36.

Verbul succesiv מלא *mālā*, care are ca subiect יהוה וכבודו *k^ebôd yhw*, este un simplu *qal*, acțiune punctuală în trecut, dar care în unele cazuri poate asuma aspectul continuității în momentul prezent al narațiunii². Este și cazul verbului שָׁכַן din versetul 35 care nici măcar nu constituie o catenă narativă din punct de vedere sintactic.

Avem de-a face deci, cu o construcție sintactică care vrea să exprime că evenimentele petrecute în ziua ridicării cortului nu au doar o valoare istorica punctuală ci una continuă. Acesta este aspectul cel mai important a fi desprins din această scurtă analiză. Indicația temporală בכל מסעיהם repetată de două ori vine să confirme această intenție de a confirma durabilitatea acțiunilor.

Este important să menționăm perioada condițională din versetul 37 care pune într-o relație de dependență acțiunea „norului” cu „fiii lui Israel”, aceasta, în

¹ Cf. Paul Joüon - T. Muoraoka, *A grammar of biblical hebrew*, 113.

² *Ibidem*, 112.

mod clar cu o valoare durativă și continuată³. Pasajul se încheie la versetul 38 cu o propoziție cauzală, care cuprinde în structura sa toate elementele narațiunii prezente încă de la v.34, iar prin formula בכל־מסעי־הם extrapolează în manieră incluzivă întreaga secvență cu 40, 2.

2. Relația textului cu episoadele teofanice din Exod

Analiza celor patru experiențe teofanice din Exod (20,18-21; 24,17; 33,8-10; 40,34-38) în relație cu poporul, ar putea indica aspectele centrale ale mișcării narative pentru textul și compoziția sa, precum și funcția sa și implicațiile lui teologice. Vom examina aceste texte pentru a stabili relația lor cu pasajul nostru.

Ex.20,18-21

¹⁸Iar tot poporul vedea tunetele și fulgerele și glasul de corn și muntele fumegând. Și a văzut poporul și s-au cutremurat și au stat departe. ¹⁹Și au spus către Moise: „Grăiește tu cu noi și vom asculta, dar să nu grăiască Dumnezeu cu noi, ca nu cumva să murim!” ²⁰Iar Moise a spus către popor: „Nu vă temeți, căci Dumnezeu a venit să vă încerce, și ca frica de El să stăruie în fața voastră ca să nu păcătuiți.” ²¹Și poporul a stat departe, iar Moise s-a apropiat de negura în care era Dumnezeu.

Ex.24,17

Și arătarea slavei Domnului era ca un foc mistuitor în vârful muntelui sub ochii fiilor lui Israel.

Ex.33,8-10

⁸Și când ieșea Moise la cort, se ridica tot poporul și stătea fiecare la intrarea cortului său și privea după Moise, până ce intra în cort. ⁹Și când intra Moise în cort, stâlpul de nor se cobora și stătea la intrarea cortului și [Domnul] grăia cu Moise. ¹⁰Și când vedea tot poporul stâlpul de nor stând la intrarea cortului, se ridica tot poporul și se închina fiecare la intrarea cortului său.

³ Cf. Paul Joüon, *op.cit.*, 167.

2.1. Cele patru episoade de *Visio Dei*

Tema principală a episoadelor de întâlnire cu Dumnezeu, pentru unii autori, pare să reprezinte o indicație formală a structurii Exod 19-40. Începând cu ideea preliminară a imaginii muntelui ca loc de întâlnire, aceste episoade sunt prezentate ca o serie de evenimente centrate în trei situații principale:

1. Evenimente pregătitoare în relația cu Moise și cu poporul;
2. Urmate de o urcare și de întâlnirea propriu-zisă;
3. Urmate de o coborâre și o nouă scenă cu Moise înaintea poporului⁴.

Ca părți dintr-o istorisire mai lungă, episoadele se suprapun. Evenimentele concluzive ale precedentei întâlniri introduc întâlnirea care urmează⁵.

Dacă accentul este pus pe întâlnirea efectivă ca centru de greutate narativ, probabil 19,3-6, 8b-13, 20-24; 24,10-11; 24,15-31,18; 32,31-33,5; 34,4-28 ar putea indica mai bine modul în care fluxul narativ este plasat într-un context montan. Însă efectul episoadelor suprapuse, oricât de dificil ar fi pentru o delimitare satisfăcătoare, trebuie să fie important pentru înțelegerea compozițională⁶.

Textul din Ex.33,8-10 se referă la categoriile întâlnirii centrate în jurul evenimentului teofanic și al dialogului dintre YHWH și Moise. Secțiunea 33,7-34,3 reflectă caracteristicile episoadelor de întâlnire, însă au cortul întâlnirii, în afara taberei ca *locus*.

În același mod, 34,34-35 prezintă consecințele precedentei întâlniri, dar aceste versete ar putea fi văzute ca o referință separată la o serie specială de scene de întâlniri referitoare la un loc „în interior” și astfel probabil referindu-se la cortul din cc. 33,34. În plus, evenimentele de bază ale întâlnirii sunt reflectate și în 20,1-24,8. Discursul divin din 20,1-17 precum și scena din 20,18-21 continuă evenimentele din capitolul 19⁷.

Puse în acest context, cele două scene din 40,1-38 denotă chiar o scenă de întâlnire. Comparate cu celelalte episoade, cele două scene concluzive par a fi relaționate, una completând-o pe cealaltă. Prima este centrată pe Moise ca actor uman, care execută totul așa cum îi poruncise YHWH, și cea de-a doua scenă, care

⁴ Cf. Robert Alter, *The art of biblical narrative*, 88-113.

⁵ Cf. Thomas B. Dozeman, *God on the mountain*, 12-17.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Cf. John van Seters, *The life of Moses*, 360.

nu are un mesaj explicit și narează evenimentul teofanic adresat poporului, având cortul întâlnirii ca *locus*.

Luând în considerare aplicativitatea actuală a episoadelor întâlnirii, raportul dintre modelele narrative ar putea să furnizeze indicații importante ale dezvoltării narrative. În acest context, incluziunea poporului alături de Moise în momentul întâlnirii poartă o însemnătate importantă.

Seria de evenimente are loc în mijlocul poporului stabilit sub munte. Semnificația poporului ca actor este subliniată de episodul întâlnirii finale din capitolul 40. Manifestarea teofanică este acum conectată la oameni (40,36-38). Importanța unei asemenea relații este subliniată de precedentele întâlniri cu Moise ca figura umană centrală⁸. Incluziunea poporului și corespondența excluziunii a lui Moise, sugerată în v. 35, din episodul final, au un rol esențial ca indicație a mișcării narrative a episoadelor precedente. Întâlnirea finală din 40,34-38, cu poporul ca actor principal, poate fi relaționată cu celelalte 3 episoade din 20,18-21; 24,17 și 33,8-10. În orice caz, experiența poporului și manifestarea divină sunt descrise cu tema viziunii⁹.

Importanța temei viziunii în aceste contexte este demonstrată în 20,18 și este accentuată în scena paralelă din 19,20-25. Localizarea acestui pasaj este dată după descrierea mării teofanii „în a treia zi” care reflectă importanța acestei întâlniri.

Ca temă a mesajului divin din a treia zi (19,20-25), provocând un puternic ecou în popor ca reacție față de evenimentele petrecute (20,18-21), actul de „a vedea” în legătură cu motivul (vecinătății) este fără îndoială un aspect central pentru acest episod. Acest fapt este subliniat de conexiunea dintre văz și moarte, care se reflectă în ambele pasaje. Adăugat și în descrierile paralele din 24,17; 33,8-10 și 40,34-38, acest „a vedea” cu referire la popor implică în mod clar o temă centrală a experiențelor teofanice¹⁰.

Aplicarea temei viziunii în aceste episoade corespunde utilizării tradiționale de descriere spațială a prezenței divine ca experiență extraordinară. Acest lucru este accentuat în povestirile de la Sinai (33,18-23), narațiunile experiențelor de *visio dei* sunt relaționate în mod clar cu evenimente extraordinare, viziunea lui Moise reprezintă motivul central al unei relații intime. Astfel, în corespondență cu 20,18-21 și 24,17

⁸ Cf. John van Seters, *op. cit.*, 254.

⁹ Cf. Martin Ravndal Hauge, «The Descent from the Mountain. Narrative patterns in Exodus», *JSOTSup* 323, 30-37.

¹⁰ Cf. Thomas B. Dozeman, *op. cit.*, 14.

experiența extraordinară este descrisă cu ajutorul temei *visio dei*, adică tema vederii lui Dumnezeu pune poporul într-o sublimă experiență a realității divine.

Tema *visio dei* în 20,18-21 și 40,36-38 au o semnificație specială, lucru indicat de poziționarea acestor pasaje în alcătuirea narativă. Prima scenă *visio* se referă la episodul climatic din a 3-a zi prezent în partea introductivă (c. 19), în timp ce a patra scenă este plasată ca eveniment concludiv în c. 40, adăugată din motivul teofaniei.

În toate cele patru episoade de *visio*, descrierea poporului este legată de o descriere a manifestării teofanice. Conexiunea imediată dintre evenimentul teofanic și văzul lumii este ilustrată de forma scurtă din 19,11¹¹. În cele patru scene, cele două motive „viziunea și teofania” sunt elaborate ca evenimente succesive. În prima scenă 20,18, viziunea este corelată cu manifestarea teofanică și face referire la descrierea din 19,16-20. În 24,17 focul mistuitor al gloriei lui YHWH este obiectul viziunii oamenilor introdus în descriere de norul care acoperă muntele și gloria lui YHWH care se așază pe munte.

De asemenea, în 33,8-10 experiența poporului este legată de o descriere teofanică, exprimată de un stâlp de nor care stătea la ușa cortului.

Mai mult, în 40,34-38 experiența „ochilor” este corelată cu „norul” care acoperă cortul întâlnirii și gloria Domnului care umple sanctuarul, precum și a norului care devenea foc pe timpul nopții (v.38). Conexiunea dintre teofanie și viziunea poporului denotă caracterul special al acestor evenimente.

Această conexiune dintre viziune și teofanie este îmbogățită de o ulterioară conexiune dintre viziunea poporului și un *emfasis* special al temei *locus*-ului. În primul episod, vederea poporului are ca rezultat apropierea lui Moise în timp ce poporul stătea departe (20,21). În al doilea episod, un grup selectat urcă muntele în timp ce Moise este invitat la o urcare specială (24,12). Importanța ambelor *locus*-uri este demonstrată în v.2. În al treilea episod, descrierea se oprește la poziționarea cortului în afară și la distanță de tabără. Moise e separat de popor prin mișcarea lui specială de „ieșire” și „întoarcere” față de tabără, în timp ce poporul, ca vizionari, sunt îngrađiți fiecare la ușa cortului său, urmărindu-l cu ochii pe Moise (33,8-11).

Până acum experiențele de *visio* ale oamenilor sunt corelate prin motive referitoare la localizare care îl prezintă pe Moise ca fiind separat de popor, Moise care se îndepărtează de mulțime într-un loc special, în timp ce poporul vede de la depărtare. Pentru a demonstra că Moise era „aproape”, scenele indică chiar un proces de intimitate

¹¹ Cf. Martin Ravndal Hauge, *op. cit.*, 38-39.

profundă. Se „apropie” în 20,21, se „urcă” mai sus în comparație cu ceilalți în c. 24 și părăsește tabăra pentru a-l întâlni pe Dumnezeu față către față în 33,11.

Însă această dezvoltare este inversată în al patrulea episod. Aici, Moise este legat de locul special reprezentat de cortul întâlnirii. În schimb, în acest caz elaborarea motivului este negativă. Moise nu este capabil să intre în cort în timp ce manifestarea teofanică este destinată poporului (40,34-38).

Conexiunea dintre motive, mai exact teofania, *visio dei* și *locus* este mult prea coerentă pentru a putea fi ignorată. În timp ce cc. 19-40 în complexitatea lor pot fi interpretate ca o serie de episoade de întâlnire, cele patru scene de *visio* din 20,18-21; 24,17; 33,8-10 și 40,36-38 par a face referire la patru experiențe concrete ale acestor întâlniri care sunt în mod particular sugestive.

2.2. Dezvoltarea narativă a episoadelor

Tensiunea implicită în aceste episoade crește proporțional cu dezvoltarea narativă. În primele trei episoade 20,18-21; 24,17 și 33,8-10 menționarea poporului ca vizionar este legată de prezentarea lui Moise ca figură extraordinară separată de umanitatea ordinară. Avem impasul narativ sugerat de scenariul din c. 19, poporul vine prezentat ca un al doilea set de actori umani al episodului întâlnirii, în timp ce incompatibilitatea divinului cu umanul reprezentată de YHWH și popor denotă ideea de relație intimă absurdă. Primele trei episoade de *visio* dezvoltă această percepție de absurditate în ceea ce privește poporul, subliniată de descrierile lui Moise ca erou într-adevăr excepțional, capabil de o întâlnire intimă¹².

Această corespondență se dezvoltă în mod subtil prin aplicarea motivului de *visio* al poporului. În timp ce, aparent, *visio* este subordonată prezentării statusului excepțional al lui Moise, tema este dusă la împlinire în episodul final din c. 40. Aici rolurile sunt inversate. Persoanele care operează ca vizionari, reprezintă aspectul central al episodului, pe când precedentă emfază, asupra exclusivității lui Moise, subliniază poziționarea sa ca exclus din cort. Elaborarea motivelor *locus* reflectă această perspectivă.

a) Primul episod: 20,18-21

În prima scenă, viziunea este legată de acea frică a poporului și insistența lor de a sta departe, în contrast cu Moise și a lui apropiere. Acest aspect este subliniat de

¹² Cf. Martin Ravndal Hauge, *op. cit.*, 41.

textul paralel din 19,20-25 care prezintă vederea ca rezultat al năpustirii poporului către YHWH (v.21) și adaugă motivul urcării interzise (v.24)

b) Al doilea episod: 24,17

În a doua scenă vederea este în mod simplu declarată fără o altă descriere care să califice poporul. Însă elaborarea episodului implică legătura persoanelor cu manifestarea teofanică din depărtare. Gloria „mistuitoare” se găsește în partea superioară a muntelui, în timp ce prima etapă a urcării, a liderilor poporului, urmată de urcarea exclusivă a lui Moise a lăsat mulțimea mult mai jos. În corespondență cu motivul morții și al reacției de frică din primul episod, Gloria, prezentată ca foc mistuitor, se referă la aspectul înfricoșător al prezenței divine.

c) Al treilea episod: 33,8-10

În a treia scenă, descrierea se canalizează pe distanța dintre popor și locul teofaniei din afara taberei, vizualizată prin descrierea detaliată a lui Moise care iese și se întoarce. Astfel, ideea de separare dintre figura extraordinară și popor, percepute ca viziune, sunt menținute, la fel ca separarea dintre locul sacru al întâlnirii și locația oamenilor. Pe de altă parte, *locus*-ul a fost coborât la nivelul taberei, categoriile verticale sus și jos sunt substituite de cele orizontale. Acest aspect este sugestiv pentru o construcție textuală introdusă de imaginile muntelui din c. 19 și concluzionată cu cea a cortului ca nou loc al manifestării teofanice în c. 40. Semnificația categoriilor orizontale sunt subliniate de dezvoltarea particulară a motivului în 33,10. Simetria persoanelor care stau ușa corturilor lor și norul divin de la intrarea în cortul întâlnirii insinuează un paralelism între actorii divini și cei umani. În plus, poziționarea actorilor reflectă interesul în a prezenta persoanele umane ca vizionari chiar și în această scenă, în timp ce Moise intră în cort pentru întâlnirea individuală, YHWH este situat în afara porții. Foarte incomod pentru comunicarea intimă¹³, poziționarea lui YHWH face posibilă vederea poporului din perspectiva sa. Un alt aspect important trebuie să fie faptul că manifestarea teofanică este prezentată ca un eveniment care se întâmplă în mod regulat, fapt care contrastează precedentele episoade de manifestare extraordinară.

d) Al patrulea episod: 40,34-38

A patra scenă concluzionează acest parcurs narativ. În comparație cu descrierile precedente, cortul întâlnirii ca nou *locus* al teofaniei nu este separat de locația poporului. Aspectul apropierii poate să fie corelat cu noul cort realizat cu

¹³ Cf. Menahem Haran, *Temples and temple Service in ancient Israel*, 266.

contribuția poporului, în contrast cu precedentul cort din 33,7 făcut exclusiv de Moise. În plus, manifestarea teofanică este acum în mod direct relaționată cu poporul, ca semnal al plecării sau al rămânerii. Deci, chiar și categoriile comunicării sunt incluse în „vederea” poporului.

Aluziile la paralelismul dintre manifestarea teofanică și popor din cea de-a treia scenă continuă. Mișcarea sau ne-mișcarea oamenilor este reflexia urcării sau ne-urcării norului.

Mai mult, manifestarea teofanică este prezentată ca o realitate permanentă în viața cotidiană a taberei. În legătură cu implicațiile conceptuale ale teofaniei, ideea unei manifestări teofanice permanente trebuie să fie valorificată ca un ideal al persoanelor care au avut experiența vizionară. În final, prezentarea norului în vv.36-38, arată ideea de zi și noapte; norul este prezent acolo, în relație permanentă cu ochii poporului¹⁴.

3. Implicațiile teologice din Ex.40,34-38

Dat fiind limbajul stereotipal cu puține detalii, utilizarea motivelor nu poate să fie o simplă coincidență, ci trebuie să reflecte dezvoltarea narativă, episodul central al întâlnirii, transformat într-un mod gradual într-o nouă situație. Această situație este caracterizată de persoane din tabără ca un popor aflat în călătorie, stabilind o relație permanentă cu manifestarea teofanică. Prezența divină permanentă se manifestă ea însăși ca un ghid pentru poporul aflat în călătorie, ca semnal pentru a porni sau a rămâne. Aceasta implică faptul că manifestarea teofanică s-ar fi transformat.

Cu cartea Exodului concluzionată prin descrierea acestei noi situații, schimbarea are importante repercusiuni pentru înțelegerea textului. Schimbarea scenelor de *visio*, indică o compoziție cu caracter liniar, tensiunea situației stabilite în capitolul 19 până la capitolul 40 ca climax¹⁵. Climaxul pare să fie caracterizat de o transformare radicală a situației întâlnirii, introducând un nou *locus*, un nou tip de actor pentru rolul uman și un nou tip de manifestare divină¹⁶.

¹⁴ Cf. Martin Ravndal Hauge, *op. cit* 37-45.

¹⁵ În timp ce teofaniile și motivele de *visio* Lv.9,23-24; 10,1-2 și Num.9,15-23 indică climaxul atins în Ex. 40,34-38.

¹⁶ Cf. Carol Meyers, *Exodus*, 283-284.

Chiar și înțelegerea structurii formale din cc. 19-40 a realizat un pas înainte. Compoziția în complexitatea ei este caracterizată de aplicarea repetată a episoadelor întâlnirii. Însă scenele de *visio* din 20,18-21; 24,17; 33,8-10 și 40,36-38 indică cele patru întâlniri, în episoadele din care fac parte ca fiind în mod particular importante. Acest aspect schimbă impresia inițială asupra compoziției ca o suprapunere de episoade succesive. În schimb, scenele de *visio* ar putea indica o structură de creștere a celor patru episoade¹⁷.

Aluziile la creație pătrund capitolul final al Exodului care indică puternic o mână sacerdotală în formarea cărții canonice. Lăcașul *המשכן hammiškan* trebuie să fie ridicat, mobilierul a fost instalat și întregul proiect a devenit operativ în prima zi al primei luni (v.2). Inițierea cortului este deci direcționată către creația lumii și exodul din Egipt (v.17, cf.12,2).

Finalizarea proiectului de construcție semnifică faptul că sanctuarul este pregătit să își asume rolul său ca unic loc de pe pământ în care va locui prezența lui Dumnezeu, scop pentru care a și fost planificat. Culmea textelor lungi și detaliate despre tabernacol, și a cărții Exodului în complexitatea ei, ajunge în ultimele versete (40,34-38) în care norul și focul, care semnifică prezența divină, acoperă construcția și gloria lui Dumnezeu o locuiește. Norul (și focul), uneori precum un stâlp, este un semn recurent al prezenței divine în Exod. Este ghidul poporului din Egipt până la Sinai, unde se stabilește pe muntele sacru, iar acum este transferat către cort. Cuvântul *הענן* apare în fiecare dintre aceste ultime cinci versete. Prezența divină reprezentată de acest termen constituie așadar, firul roșu al concluziei Exodului. Acum, Tabernacolul este într-adevăr locuința lui Dumnezeu pe pământ și intensitatea prezenței divine este atât de puternică încât nici măcar Moise nu poate intra înăuntru¹⁸.

Promisiunea din 29,45 că Dumnezeu va locui în mijlocul poporului și va fi Dumnezeul lor se realizează. Verbul *שכן* care semnifică „a locui” este rădăcina verbală a cuvântului ebraic folosit pentru tabernacol sau locuință *המשכן*. Noțiunea extraordinară a lui Dumnezeu care înconjoară un spațiu terestru este însoțită de observația că norul și focul sunt în manieră permanentă deasupra tabernacolului. Este mai probabil ca Dumnezeu să fie iminent în tabernacol (și în templu, cf. 1Re.8,10-11) decât în orice alt loc de pe pământ, însă Dumnezeu nu e încredințat

¹⁷Cf. Martin Ravndal Hauge, *op. cit.*, 44-45.

¹⁸ Cf. Carol Meyers, *op. cit.*, 283-284.

într-un loc făcut de mâini omenești, norul și focul lui Dumnezeu, care au condus poporul de la Marea Roșie la Sinai și care plutea deasupra muntelui sacru va continua să ghideze poporul acum că tabernacolul a fost finalizat. Călătoria prin deșert poate fi reluată și povestirea care o descrie, în Levitic și în Numeri poate fi dobândită.

Concluzia

Cu ajutorul acestui studiu am descoperit cât este de importantă luarea în considerare pe cât posibil a mai multor versiuni ale textului sacru. Frumusețea Sfintei Scripturi stă exact în această bogăție de versiuni și traduceri ale textului biblic care au fost păstrate și dezvoltate în ambiente istorico-culturale diferite. Dar o versiune nu o exclude pe cealaltă. Textul ebraic nu exclude Septuaginta, de exemplu, doar de dragul de a ajunge la o versiune uniformă, unică. Textul original nu mai există. Ne-au fost transmise copii, traduceri, interpretări și variante textuale. De fapt, aceasta este munca ce ar trebui făcută: a lua în considerare diferitele surse, a observa și analiza similitudinile și diferențele. Nu ne putem concentra pe o singură variantă textuală și să le abandonăm pe toate celelalte pentru a ne fonda concluzii generale despre textul sacru.

Mai concret, studiul capitolului 25-40 din Exod a transformat dificultățile inițiale cauzate în special de noutatea metodei de lucru și complexitatea limbilor sacre, în acumularea de cunoștințe teoretice și practice. În primul rând ne-a ajutat să ne familiarizăm cu instrumente bibliografice specifice pentru critica textuală și istoria Vechiului Testament. Am învățat realizarea unei sinopse de diferite texte și cum să o analizăm. Am descoperit chiar și semnificative diferențe textuale dintre TM și LXX, și în final, cu ajutorul acestei abordări am reușit să aprofundăm câteva aspecte cu privire la importanța Locașului Sfânt, al catapetesmei, teme atât de prezente în Noul Testament, în teologia patristică, dar și în liturgia bizantină.

După ce am analizat textul cu diversele lui componente și am dezbătut implicațiile teologice conținute de acesta, putem concluziona că teologia templului prezentă în secțiunea din cc. 25-40 ale cărții Exodului se dezvoltă într-o creștere a narațiunii episoadelor epifanice a diverselor elemente constitutive, sau mai bine spus, „viziunea lui Dumnezeu” pentru popor, manifestările sale și *locus*-ul acestor întâmplări.

Este o mișcare de coborâre a lui Dumnezeu, care prima dată se manifestă pe munte și este inaccesibil pentru întregul popor, la o prezență în afara taberei pentru

a ajunge până la o locuire a lui Dumnezeu în mijlocul poporului său, într-o relație de strânsă dependență a acestuia față de YHWH.

Acestei mișcări de coborâre a lui Dumnezeu se aliniază mișcarea de urcare a poporului lui Israel. Acum, poporul poate să aibă acces la prezența lui Dumnezeu pentru că El locuiește în mijlocul lor, în cortul întâlnirii. Acest cort al întâlnirii, care este garanția prezenței divine, este și fundamentul și figura teologiei templului care se va dezvolta în etapele succesive ale istoriei poporului evreu. Templul va continua să fie locuința lui Dumnezeu în mijlocul poporului său și va continua să îl ghideze pe Israel în provocările istoriei mântuirii.

În psalmul 136, se amintesc marile fapte pe care Domnul le-a făcut în favoarea lui Israel pentru îndurarea sa care durează pentru totdeauna. În v.16 citim „a călăuzit pe poporul său prin pustiu pentru că veșnică este îndurarea Lui”. Acest verset face referință la evenimentele din Exod narate în textele noastre. Așadar, este ușor să realizăm că pentru identitatea ebraică traversarea deșertului sub ghidarea prezenței permanente a lui Dumnezeu, reprezintă unul dintre principalele fapte pe care YHWH le împlinește pentru poporul său.

Sanctuarul, construit din porunca divină, este locul unde Dumnezeu se află în mijlocul poporului său. Finalul cărții Exodului, reprezintă baza cultului divin și a tradiției liturgice. Importanța teologiei liturgice și a cultului divin este identică cu setul de indicații din cartea Exodului despre construirea și amenajarea spațiului cortului. Dumnezeul lui Israel, îi promite poporului, că dacă vor construi lăcașul lui, după prescripțiile date lui Moise, va locui între ei. La fel putem spune că tradiția liturgică poate însemna setul de prescripții pentru ca Dumnezeu să locuiască în mijlocul nostru prin celebrarea cultului divin conform identității noastre¹⁹.

Exemplele aduse spre analiză din textele abordate din capitolele 25 și 26 ale Exodului evidențiază foarte clar acest aspect. Poruncile date de către YHWH lui Moise sunt, cu foarte mici diferențe, aceleași, atât în textul evreiesc, cât și în textul grecesc. Apoi, aspectul care a surprins și pe care am dorit să îl evidențiem este punerea în practică a acestor indicații de ordin divin. În capitolele 36 și 37, vedem că această punere în practică, executarea poruncilor este diferită atât în cazul textului masoretic, cât și în cazul Septuagintei. Textul inițial poate să fie același sau poate să difere, în schimb interpretarea lui sau punerea în practică a textului se conformează

¹⁹ Problema tradiției liturgice este o problema ecleziologică. Cultul divin trebuie descoperit ca viață a Bisericii Cf. Alexander Schemann, *Introducere în teologia liturgică*, 57-66.

în funcție de tradiție, în funcție de cultură, cu alte cuvinte, diferă în funcție de identitate. De aici, reiese că ultimele capitolele din cartea Exodului au o puternică tentă liturgică. Scopul acestor indicații și execuția lor este cu siguranță prezența divină din finalul cărții Exodului, capitolul 40. Tot parcursul liturgic pe care YHWH îl poruncește lui Moise și mai apoi, coordonarea lui Moise a întregii opere de realizare a Sanctuarului de către poporul evreiesc „precum a poruncit Domnul” se concretizează prin prezența divină, faptul că Dumnezeu locuiește în mijlocul poporului.

Prezența lui Dumnezeu este unul dintre principalele obiective ale celebrării cultului divin²⁰. Învățătura Bisericii, indicațiile tipiconale, liturgice au caracter divin. Acestea, în funcție de identitatea noastră, de cultura noastră, în funcție de tradiția noastră în primul rând liturgică, trebuie respectate cât mai strict și cât mai aproape de textul inițial, astfel încât sensul acestor indicații să se concretizeze în realizarea prezenței lui Dumnezeu. „Biserica trăiește prin viața spirituală a credincioșilor ei, viață alimentată la izvorul oficiilor liturgice cotidiene și al sacramentelor. Expresia dimensiunii divino-umane a Bisericii este în sine mult mai largă decât forma patrimoniului ei liturgic specific. Acestei componente i se adaugă cea teologică, spirituală și disciplinară, toate acestea însumând patrimoniul specific de trăire a credinței fiecărei Biserici, patrimoniu definit de către Magisteriul Bisericii prin conceptul de rit”²¹. În cazul exodului, indicațiile din text sunt indicații directe primite de la Dumnezeu. În cazul nostru, Biserica, prin sinoadele ecumenice, prin documentele magisteriale, prin întreaga tradiție liturgică și patristică, prin bogăția ritului, ne dăruiește câteva indicații (porunci) prețioase din punct de vedere liturgic, decorativ-arhitectural și mistagogic. Misiunea noastră este să le cunoaștem, să le respectăm, să le punem în practică, desigur, în acord cu identitatea noastră, cu tradiția noastră și astfel, cu siguranță, Dumnezeu va împlini această promisiune de a locui între noi, de a aduce „cerul pe pământ”²².

²⁰ Vezi rugăciunea „Împărate ceresc”.

²¹ Radu Ioan Mureșan, *Anastasimatarul uniformizat*, 5-6.

²² Cf. Robert F. Taft, *Ritul bizantin: o scurtă istorie*, 22-25